

הרב משה קוטקס

חבר מערכת 'לוח ההלכות והמנהגים' לא"י ולחו"ל
רמת שלמה, ירושלים

הגדרה מחודשת ב'כל פינות שאתה פונה לימין'

הערת הגאון רבי דוב לנדו על "לוח ההלכות והמנהגים" בנענועי הלולב – ובה הגדרה מחודשת ב'כל פינות', והמסתעף לכ"מ

ענף א: דברי הלוח, והערת הגר"ד לנדו [תוכן דברי ה"לוח"/ הערת הגר"ד לנדו / יסוד השאלה].

ענף ב: לשונות הפוסקים אם עושים סיבוב שלם [אם יש ענין בנענועים שהאדם יסתובב].

ענף ג: דין כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין [האופנים השונים שיש לברר אם שייך כל פינות/ הצעת הסוגיא בזבחים/ ראייה לכאן/ שיש דין כל פינות בנד"ד/ האם רק כשהולך למצוה או גם כשגומרה/ בנשיאת כפים/ כשהולך לצורך מצוה ואין מצוה בעצם ההליכה/ ביאור א' ברש"י/ ביאור ב' ברש"י/ דברי הרע"ב וביאורם/ עליה לתורה דרך קצרה או דרך ימין/ ראייה שיש גם בהולך לצורך מצוה].

ענף ד: הגבחת ס"ת.

ענף ה: כל פינות לימין – בדבר הרשות.

תמצית המאמר.

בשלחי שנת תשע"ח זכיתי להכניס את "לוח ההלכות והמנהגים" לשנת תשע"ט קמיה הגאון האדיר מרא דכולא תלמודא רבי דוב לנדו שליט"א ראש ישיבת סלבודקה בב"ב, וזכינו שהלוח לא סר מעל שולחנו ומעיין בו תדיר.

בגליון הלוח הגר"ד לנדו רשם הערות חשובות, והסכים למוסרם לי ע"מ שידפיסום. וזכינו להדפיסם - חלקם בלוח עצמו לשנת תש"פ, וחלקם - שדרשו הרחבת דברים - במאמרי "גליונות הגר"ד לנדו על ה'לוח' וביאורם" שנדפס במאסף תורני ישורון, כרך מ, ניסן תשע"ט, עם מו"מ נרחב. מלבד זאת העירני הגר"ד לנדו בכמה הזדמנויות הערות חשובות בע"פ. ודנתי עמו עליהם כדרכה של תורה. ומתוך כך ומתוך מו"מ עם עוד ת"ח על הערות אלו התבררו נידונים נוספים. [אמנם לא הספקתי לדון עמו בכל הנידונים המסתעפים המובאים כאן, ומה שדנתי עמו צינתי במפורש, ומכלל הן אתה שומע לאן].

במאמר שלפנינו נעסוק בהערותיו בעניני צורת נענועי לולב, והדברים מסתעפים לגדרי כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין. ואודה בזה לת"ח שנו"נ עמי בדבריו ובכללות ענינים אלו¹.

ענף א: מזו בשם מהרי"ל, וכן פשוט ל' השו"ע
דברי הלוח והערת הגר"ד לנדו (מאמר"ר).

תוכן דברי ה"לוח" בלוח (לשנת תשע"ט) הבאנו את ב' השיטות והמנהגים שנזכרו בפוסקים על הנענועים: [א] שהאדם עומד על מקומו ואינו מסתובב כלל ואינו הופך פניו לצד שמנענע. רק מטה את ראש הלולב לצד שמנענע, ולצד מערב הוא מטה ראש הלולב על כתפו. [מ"ב תרנא לו, [ב] יש נהגים להסתובב לכל רוח שמנענעים, ומקפידים להביא הלולב לחזהו ולנענע בצורה ישרה נגד הגוף. [שעה"צ (מט) בשם בכור"י שלפי מש"כ המג"א מה'כתבים' (עפ"י האריז"ל) שיביא סוף הלולב נגד החזה, צריך להסתובב לכל צד, ובכה"ח (צז) שכן מנהג מקובלי בית-אל בירושלים ושכן עושין

1. הרה"ג שליט"א: רבי בנימין ב"ר אריה ליהמן (ר"מ בישיבת דעת חיים בירושלים), ורבי מרדכי הלוי פטרפרויד מח"ס נתיבות הוראה. ולתלמיד הגר"ל ועורך ספריו: רבי משה ב"ר שמואל רבינוביץ.

לאדם המוליך את הס"ת משא"כ בלולב.
 וסיים: **דלכן בענינו בלולב יתכן שאי"צ**
שהאדם יסתובב סיבוב שלם בדרך ימין, ומ"מ
צריך למצוא ראייה לזה. עכ"ד.

יסוד השאלה

והבנתי שיסוד השאלה היא כך: **צד א' -**
 שמדין כל פינות האדם עצמו צריך לסובב את
 הד' המינים לד' רוחות לפי הסדר מימין
 לשמאל, דהיינו שהלולב יהיה קודם ברוח מזרח
 אח"כ דרום אח"כ מערב וכו', אבל אין דין על
 האדם באיזה דרך הוא יגיע לרוחות אלו, ויעשה
 כפי שנוח לו, אם ע"י סיבוב שלם אם ע"י חצי
 סיבוב ועוד חצי סיבוב. וכפי שלפי מנהג
 ראשון הוא לא מסובב גופו אחורה, ולמרות
 שמה שמסובב בכלל בסדר זה, הוא מדין כל
 פינות כמפורש בשו"ת מהרי"ל סי' מ שהוא
 מקור השו"ע לסובב לפי סדר הרוחות הללו,
 וכ"ה בבהגר"א על השו"ע, ובמ"ב סקל"ז, וזאת
 למרות דס"ל למהרי"ל (במנהגיו הל' סוכות)
 וכן לשו"ע (פשטות לשונו וכפי שדייק מיניה
 המאמר) דמנענע בלא לסובב גופו. **צד ב' -**
 שהיות שבא לקיים המצוה בכל הרוחות והוא
 מסובב את גופו לכל צד, לכן הדרך לסובב את
 גופו הוא מימין לשמאל, בסיבוב שלם.

ענף ב:

לשונות הפוסקים אם עושים סיבוב שלם
 ראשית נבדוק אם ישנה התייחסות
 בפוסקים, האם לפי מנהג זה יש לעשות סיבוב
 שלם או לא, ואח"כ נדון בכלל דכל פינות.

כתב המאמר מרדכי (תרנא יג): "ובאלו
 המקומות נוהגין להפוך פניהם ממזרח לדרום
 ומדרום למערב ומשם לצפון, ואחר העלאה
 והורדה חוזרין להפוך פניהם למזרח. עכ"ל².
 והעתיקו הכה"ח (סקצ"ו). ובפשטות נראה
 מלשונו שהסדר הוא סיבוב שלם. וכ"ת לדחות,
 שאינו דין בנידונו אלא בא לומר שצריך להפנות
 הגוף לצד שמנענע ובא לסדר את סדר הרוחות,
 אבל לא שחייב האדם לסובב עצמו בדרך ימין³
 - ע"ז מצאתי מפורשות בדבריו בסי' קלד סק"ב

עתה בכמה מקומות עכ"ד. וכן הקפיד והורה
 ר"י עץ חיים הגר"א זלזניק זצ"ל. והוספנו
 והבאנו הערה בשם הרה"ג רבי גד ליכט
 שליט"א (מו"צ רמת שלמה ירושלים) שלמנהג
 השני יש להקפיד להמשיך לעשות סיבוב שלם
 ולא לחזור לפניו ושוב לשמאלו, כיון דהטעם
 הוא משום שתמיד צריך לפנות לימין. עכ"ד.

הערת הגר"ד לנדו

וע"ז העיר לי הגר"ד לנדו כך [ואעתיק את
 הדברים איך שהבנתי ממנו, אחר שנשאתי
 ונתתי עמו כדי להבין את כוונתו]: **יש לדון,**
ואיני אומר דברים מוחלטים, דהנה למנהג
ראשון שהאדם לא מסתובב, למרות שגם שם
הסדר הוא בגלל 'כל פינות' [כמבואר במ"ב],
מ"מ אי"צ להעביר את הלולב מהצד
שמאחוריו לצד שלשמאלו - דרך אחורי ראשו.
והטעם, האם משום דכיון שקשה לעשות כן
אינה צורת הנענועים, או משום שיש לצדד
שמה שיש כאן דין כל פינות הוא רק שסדר
הנענועים לכל הרוחות יהיה לפי הסדר של
ימין, אבל לא צריך בדוקא לעבור דרך הרוחות
של ימין. ולצד זה, גם למנהג שני שהאדם
עצמו מסתובב, אי"צ לעשות סיבוב שלם,
היות שגם למנהג זה לכאורה כל הדין הוא
ב'לולב' לנענעו לכל הרוחות, אבל אין דין
ב'אדם' שיעמוד לכל הרוחות. עכ"ד. ושאלתי:
 ממה שמצינו שצריך גם לעבור דרך ימין - כגון
 לענין סיבוב הכהנים לברכת כהנים ע"י שו"ע
 סי' קכח יז. והשיב: **ששם הוא משום שיש**
'דין' להיות ברוח מערב, בשונה מכאן שצריך
לנענע ברוח זו או אחרת אבל ל"צ להיות שם.
 [וראה עוד בהמשך הדברים בנוגע ליסוד זה].
 ושאלתי: דגם בלולב לפי המנהג שהאדם
 מסובב גופו לכל רוח, הוא כדי שיקרב כנגד לבו
 (לפי האריז"ל), וא"כ גם בזה צריך שהאדם
 יעמוד כך. והשיב: **שבלולב אין צריך שהאדם**
יעמוד שם, אלא העיקר לנענע שם, ורק צורת
הנענוע היא באופן שעומד כך שיכול לקרב
כנגד לבו. ושאלתי: מהולכת ס"ת שהזכירו
 הפוסקים דין כל פינות. והשיב: **דשם יש יחס**

². אגב, מבואר שהעלאה והורדה עושה כשפניו לצפון ולא כמנהגינו לחזור למזרח, וכנראה כוונתו בדרך רבותא
 שאפשר גם כשנמצא עוד בצפון, וכן מסתבר שכיון שמעלה ומוריד לא משנה היאך עומד. ³. ואדרבה היה

צריך כבר לפנות לימין. ולפי"ז ס"ל דגם בנענועים יש ליחס לאדם עצמו, ויש לדמותו למה שדימו הפוסקים את האדם המחזיק ס"ת. [ובנקודה זאת זה מבואר בדבריו לכאורה לא כגר"ד לנדו שסבר שאין בנענועים יחס אל האדם עצמו וכן"ל].

וכן בררתי על הנהגת הגאון המדקדק הגדול בכל ארחותיו – רבי שריה דבליצקי זצ"ל, והתברר שהיה מסתובב סיבוב שלם. [כ"כ לי נכדו הרה"ג רבי בצלאל דבליצקי שליט"א]. וכן שמעתי מכמה ת"ח ספרדים שמנהג הספרדים להקפיד לעשות סיבוב שלם. [דמנהגם כסדר האריז"ל, דרום צפון מזרח למעלה למטה מערב, ומדרום לצפון הולכים דרך ימין – נמצא שמסתובבים סיבוב שלם]. ואמרו שלא מצאו מקור מפורש, ויתכן שכך הבינו פשוטות הלשונות הנ"ל.

מאידך שמעתי שהגאון הגדול רבי אברהם יעקב זלזניק זצ"ל ראש ישיבת עץ חיים פעה"ק, נהג בעצמו, וכן הורה – שלא לסובב סיבוב שלם – אלא אחר שמנוענע לצד מערב יסתובב דרך דרום-ימין עד שמגיע לצד צפון ושם ינענע. וכן שמעתי על עוד מדקדקים בירושלים שנהגו כן. [ומ"מ ב"אנא ה' הושיעא נא" יש שנהגו לעשות סיבוב שלם, כדי לא למשוך את המילה "הושיעא" כ"כ]. וצ"ב מדין כל פינות, ולפי"ד הגר"ד לנדו הנ"ל אתי שפיר. [אלא דעדיין לא הבנתי מ"ט עשו כן בדווקא, ולא המשיכו את הסיבוב, וחכ"א אמר לי שיתכן שבאו להורות שאין כאן דין כל פינות, ונפ"מ למקומות אחרים כה"ג, וצ"ע].

ענף ג:

דין כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין

כעת נדון על עצם הערת הגר"ד לנדו ועל עצם גדר כל פינות וכן"ל. ונקדים הקדמה קצרה על עצם הכלל. עיקר הדין נלמד בבביתא (זבחים סב:), ועוד מקומות מהפסוק על הים שעשה שלמה, ע"ש. ולשון רש"י (סוכה מח: ד"ה ומקיפין) ע"ז 'ורחמנא אמר'. ונחלקו תנאי

גבי הגבהה שכתב: "אלא המגביה הספר הופך עצמו לכל הצדדים על דרך היקף לגמרי וכו' שצריך להפך עצמו ממזרח לדרום ומערב וצפון כמו שמקיפין בלולב כמבואר לקמן סי' תרנא, והוא מטעם כל פינות". עכ"ל. [ועי' לקמן ענף ד גבי הגבהה]. הרי מפורש שהוא דרך היקף ומטעם כל פינות.

ובסו"ד הוסיף וז"ל: וגם מתוך פירוש דרך ימין למהר"י סמיגו ומדברי שאר הרבנים שלשם נראה שהיו הופכים פניהם לכל הרוחות, יע"ש באורך. עכ"ל. והוא ספר נדיר בשם ספר "פירוש דרך ימין" לרבי יוסף סאמיגה שנדפס לפני למעלה מארבע מאות שנה [ונוציה ה'שס"ו, דף ב עמ' ב, ונדמ"ח עם הערות בספר באר אברהם (בכרך), תש"ס, עמ' 124] וז"ל: בנענוענו בלולב אנו פונים ממזרח לדרום ומדרום למערב וממערב לצפון, יען אנחנו מחזירים אחורנו אל העם ופנינו אל הרוחות, כי טעם הנענוע הוא לעצור ורוחות רעות וטללים רעים מארבע רוחות השמים, וכל מגמתנו ועבודתנו בנענוע הזה הוא לסבה זאת, ולכן פננו אל הרוחות, וכל שפננו אל הקיר לרוח מזרח נמצא צפון מהשמאל ודרום בימין. ומזה הטעם עצמו המגביה ס"ת סובב סובב הולך ממזרח לדרום ומדרום למערב ממערב לצפון מצפון למזרח, יען פניו כלפי הרוחות שהעם יושבים בקירות הביהכנ"ס. עכ"ל. ומבואר שעושה סיבוב שלם.

אם יש ענין בנענועים שהאדם יסתובב

אמנם אף שמבואר בדברי "פירוש דרך ימין" שעושה סיבוב שלם, אבל ביסוד הדבר של גדר כל פינות, אי"ז קושיא על דברי הגר"ד לנדו, ואדרבה יש סיעתא מדבריו, דמדבריו הנ"ל משמע שהסיבה שנהגו לעשות סיבוב שלם הוא לא בגלל שיש ענין להסתובב דרך ימין בשביל להגיע לרוח מסוימת, אלא בגלל שיש ענין שהאדם עצמו יסובב את גופו כנגד כל רוח כדי לעצור רוחות וטללים רעים, ואחר שנמצא ברוח מסוימת – כדי להגיע לרוח הבאה

מקום לדייק מדקט ו'משם לצפון' ולא נקט כבאידך 'ממערב לצפון', משמע שאינו ממשיך באותה דרך שהגיע מדרום למערב, אמנם א"כ הו"ל לפרושי כן להדיא.

מוריה, שנה שלוששים ושבע, גליון ד–ו (תלו–תלח), אלול תשע"ט ♦

אליקים שהתנא סתם מנין המקומות, ולכן בזה אי"צ להקפיד למנות דרך ימין. [אמנם ע"י הון עשיר על מדות]. וע"י להלן בשם הגר"ק.

הצעת הפוגיא בזבחים

איתא במשנה זבחים (סג.-:): כל העולין למזבח - עולין דרך ימין ומקיפין ויורדין דרך שמאל, חוץ מן העולה לג' אלו, שהיו עולין ויורדין על העקב. ע"כ. וג' אלו הם אלו שנזכרו קודם לכן: וג' דברים היתה אותה קרן [דרומית מערבית] משמשת וכו' ומלמעלן, ניסוך היין והמים, ועולת העוף כשהיא רבה במזרח. ע"כ. דהיינו שכהן שעולה למזבח, אחר שהגיע לראשו של מזבח, ובאמצעו נמצאת המערכה, אם צריך לעשות איזה עבודה באחת הקרנות, פונה לימין שהיא קרן דרומית-מזרחית ומקיף ויורד דרך שמאל, חוץ מן העולה למזבח לג' דברים שנעשין בקרן דרומית-מערבית שעולה ישר לשם דרך שמאלו, והם: העולה למזבח לניסוך היין, לניסוך המים [ופירש"י: ששם היו שיתין ואי אפשר לנסך כי אם שם], ועולת העוף בזמן שהיא רבה במזרח [ופירש"י: דעיקר מקומן בקרן דרומית מזרחית וכו' וכשהיא רבה שם שיש כהנים הרבה באותו הקרן וכו' בא לו לקרן מערבית דרומית]. ומקשה הגמ' (שם סד.) מ"ט? ופירש"י למה בג' אלו לא עולים דרך ימין, ויקיף את המזבח עד שיגיע לקרן זאת, ומיישב רבי יוחנן נסכים שמא יתעשנו, ועולת העוף שמא תמות בעשן.

ראיה לכאן שיש דין כל פינות בנדר

ומבואר שבלא טעמים אלו, גם שם היה דין שיעלה דרך ימין, למרות שיצטרך לעשות סיבוב שלם עד שיגיע לפינה זאת, ומבואר שהגם שלא עושה כלום בכל צדדים אלו, אפ"ה יעשה סיבוב שלם עד שמגיע למקום עשית הדבר, מדין כל פינות. וא"כ לכאן יש מכאן ראיה לענייננו, שהאדם שצריך להגיע לרוח מסוימת כדי לנענע שיצטרך ללכת דרך ימין. ונפשט הנידון באופן הב'.

אמנם לפי מה שחילק הגר"ד לנדו גופיה כדבבאתי לעיל: ומה שמצינו שצריך גם לעבור דרך ימין - כגון לענין סיבוב הכהנים לברכת כהנים ע"י שו"ע סי' קכח יז - הוא

לפי פירוש אחד בגמ' יומא (נח.-:נט.) האם דין זה הוא רק כשהולך ברגלו [הקפה ברגל] או גם כשעומד על עמדו ורק מסובב את ידו [הקפה ביד] כגון במתן דמים על קרנות מזבח הפנימי. ולמעשה במהרי"ל הנ"ל בענין נענועי לולב כתב דשייך גם בזה שעומד על עמדו ולא מסובב גופו כלל כל פינות, והביא מהגמ' הנ"ל, וכ"כ הפוסקים בנ"ח, והקשה החמד משה בסי' תרעו ועוד דמסקנת הגמ' לא כן, וכה"ק הרש"ש יומא שם, ע"ש.

האופנים השונים שיש לברר אם שייך כל פינות
כעת יש לברר את יסוד השאלה שהציג הגר"ד לנדו בגדר כל פינות. וכשנעניין בדבר לכאן נראה דיסוד הדבר תלוי הדבר במחלוקת ראשונים, ומחלוקת הפוסקים. ונקדים שיש להבחין ולהבדיל בין כמה אופנים.

א כשאדם עושה את המצוה עצמה גם בדרך הילוכו, או בדרך סיבובו של חפץ שנמצא בידו. **ב** כשהולך למקום שבו יעשה את המצוה, אבל בהילוך עצמו אין מצוה. ובה יש לחלק: **(א)** בין אם יש דין על האדם להיות במקום שאליו הולך. **(ב)** לבין אם אין דין שהאדם יהיה שם, וכל מציאות האדם היא רק היכי תמצא שמה שנמצא בידו יהיה שם. **ג** כשהאדם סיים לעשות מצוה. **ד** כשהולך לדבר הרשות.

ונבאר איזה אופנים פשוט דינם, ובאיזה אופנים לכאן נחלקו קמאי. **באופן א'** - **כשעושה את המצוה דרך הילוכו**: על זה נאמר הדין של כל פינות. **אופן ב'** **[על ב' חלקין]** **ואופן ג'**: יתבאר בסמוך בעז"ה. **באופן ד'** - **לדבר הרשות**: לכאן לא מצינו דין כל פינות. [ובהמשך נראה שלפי חלק משי' הראשונים שאין ד"ז באופנים ב-ג, כ"ש שבדבר הרשות גמור שאין ד"ז, וגם לפי שאר השיטות שיש ד"ז, אבל בדבר הרשות לא מצינו שהיה ד"ז, וכ"כ בפשיטות באילת השחר (זבחים סד.) ד"ה כל העולים], אליבא דכו"ע. וע"י להלן דיון בכוונת הב"ח בנקודה זאת]. וע"ע לשון הגמ' יומא יז: והאמר מר כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין למזרח, הני מילי בעבודה, אבל הכא חושבנא בעלמא הוא. ע"כ. ופי' רבנו

ולא אם הולך לחינם. וראה להלן בביאור דברי רש"י בזבחים בהמשך הסוגיא, דמבואר ביותר מזה. ומה שהקשה הרש"ש מהעולה לג' דברים, אינו מובן, דשם עבודה בידו ואינו הולך חינם, וראה לקמן שנקודה זאת מפורשת במל"מ.

אמנם בתוס' לכא' מבואר דלא כרש"י אלא כסברת הרש"ש, דכתבו על האי משנה בד"ה ויורדין על העקב - לאו משום שלא ירבה בהילוך בחנם, דאם כן כשהיה בקרן דרומית מזרחית נמי, אלא היינו טעמא דהכא חזרתו על העקב הויה לה דרך ימין. עכ"ל. [וכ"כ בסוכה מח. ד"ה וחזרין], כן דייק באילת השחר (זבחים סד. על תוד"ה יותר).

אמנם ברש"י סוכה מח: ד"ה ומקיפין פירש כתוס' הנ"ל, וכדדייק הרש"ש הנ"ל, ודלא כמו שתוס' בסוכה הביאו בשמו, והעיר כן בערל"נ.

אמנם נראה שגם לפי שיטת התוס' אלו, זהו בסיום מצוה, ואכתי אין להוכיח מזה גם לדבר הרשות גמור. ואולי הוא משום כעין שיירי מצוה, או שלא תהיה המצוה בזויה עליו, או מטעם אחר, וצ"ע.

ואם כנים אנחנו, עלה בידנו דנחלקו הראשונים אם יש דין ימין כשאנו הולך לדבר מצוה אלא בסיום המצוה. ולפי"ז נפשט האופן הג' – על סיום וגמר המצוה.

ולענינו, לכא' טענת הגר"ד לנדו תעלה יפה לפי שי' רש"י אבל לפי תוס' וכמבואר בפוסקים הנ"ל דגם בסיום המצוה צריך לעשות כן הגם שלא הולך למקום שיש עליו דין להיות שם. א"כ ה"ה וכ"ש בנד"ד דלולב. ואולי יש לחלק דמצוה כזאת שהיה בה דין כל פינות גם אחר סיום המצוה צריך להמשיך לימין, אולי כעין שיירי מצוה, או שלא תהיה המצוה בזויה עליו, אבל במקום שלא היה כלל דין כל פינות כגון בלולב, כיון שלא היה על האדם דין להיות בשום רוח – לפי טענת הגר"ד לנדו – א"כ י"ל דגם בסיום הנענוע לא צריך לפנות דרך ימין.

בנשיאת כפים

וכשנעניין בפוסקים לכא' מפורש כשי' דשייך ד"ז גם בסיום המצוה. דפסק הרמב"ם (פי"ד מהלכות תפילה ונשי"כ הי"ג):

משום שיש 'דין' להיות ברוח מערב, בשונה מכאן שצריך לנענע ברוח זו או אחרת אבל ל"צ להיות שם. עכ"ד. א"כ ה"נ נימא הכא, דיש דין על הכהן לעשות את עבודתו על המזבח [ופעמים, בצד המזבח] והיות שכדי להגיע לשם ישנם ב' דרכים, על האדם לבחור את דרך ימין [הגם שאין עליו לדין לעשות איזה דבר ברוחות שבאמצע], אבל הכא בלולב גם ברוח שבה הוא מנענע אין עליו דין להיות שם ורק כאמור לנענע את הלולב ברוח זה ורק כדי שיהיה כנגד לבו צריך לעמוד שם ולכן לא דמי כלל. ולפי"ז יש חילוק באופן הב' אם יש לו דין להיות במקום שאליו מתכנן להגיע, או לא.

האם רק כשהולך למצוה או גם כשהגומרה

אמנם כשנעניין בסוגיא הנ"ל ובהמשכה לכא' נמצא מחלוקת ראשונים ופוסקים אם נאמר בזה האי כללא דכל פינות. דהנה רש"י במשנה בזבחים (סג): פירש וז"ל: ומקיפין דרך שמאל - מקיפים את המזבח בשביל צורכי עבודה או [במקום "או" צ"ל "כגון" (מהדורות עוז והדר ע"פ כת"י ורע"ב)] למתן דמי חטאת או סידור המערכה או היפוך איברים בצינורא ויורדין במערבו של כבש שהוא שמאל לעולים במזבח בעלייתן. עכ"ל. וכתב על דבריו הרש"ש (בע"א) וז"ל: נראה פי' הגם שא"צ אלא לקרן דרומית מזרחית כגון בעולת העוף. לאחר שיגמור עבודתו שמה אינו חוזר על העקב אלא מקיף כל המזבח לימינו אף לחנם משום כל פינות כו' וכ"נ מפרש"י בסוכה. וכן משמע קצת מהא דלג' דברים אלו אי לאו טעמא דיתעשנו הי' מקיף דרך ימין חנם כל הרוחות השלשה. ופרש"י בכאן בשביל צרכי עבודה כו' תמוה בעיני. וכן אינו מדויק לשונו ביומא (מג): במשנה ד"ה בכל יום כהנים שכתב ומקיף את המזבח לעבוד. עכ"ל. וכדברי רש"י כאן וביומא ראיתי מעירים דכן מפורש ברש"י (שם סב: ד"ה מבעיא): ומנין לך ללמוד הימנו לפינות המקדש בצורכי עבודה. עכ"ל. וכן מבואר בתוס' סוכה מח. ד"ה חזרין, בשם רש"י [ואינו לפנינו].

ולכא' מבואר ברש"י בזבחים וביומא, שאין דין כל פינות אא"כ הולך לצרכי עבודה,

שזכו בהולכת האיברים מושיטין לו והוא עומד בראש המזבח וזורקן למערכה ולאחר שגמר בא להקיף כו' עד שמגיע לקרן השיתין וקס"ד והיין בידו אלמא לא חיישין לשמא נתעשנו]. ותירצה אמר רבי יוחנן הקפה ברגל. ופירש"י וז"ל [עם תיקוני השיטמ"ק]: הקפה ברגל - ואין היין בידו, ולמצוה בעלמא מפני שכל העולין לשאר דברים פונין לימין ומקיפין וזה אף הוא להקטיר עלה לפיכך מקיף ובא למקום שמנסכין שם ונותנין לו יין לנסך אבל שאר כהנים שהזוכה בנסכים בפייס לא זכה לעבודה אחרת אינו עולה אלא לכך ועולה והיין בידו ופונה לשמאל וחוזר על העקב כדמתני'. עכ"ל.

וצ"ב לשונו "ולמצוה בעלמא", דלכאור' משמע שזה לא מדין כל פינות, דזה דין גמור, וכאמור לעיל, דמרש"י משמע דהוא דין דאור', וכך גם משמע מהמשך דבריו 'מפני שכל העולין לשאר דברים פונים לימין', משמע שאצלו לא שייך טעם זה. וכע"ז עמד באילת השחר כאן. ועוד צ"ב דהשיטמ"ק שם הקשה על רש"י: וקשה א"כ למה הוא מקיף יפנה מיד לצד מערב וכו'. ולכן פליג על רש"י. והק' בשיעורי הגרמ"ד הלוי סאלאווייציק דלמה יפנה למערב הרי יש דין גמור של כל פינות לימין.

ביאור א' ברש"י

ולכאור' מוכרח בדברי ברש"י, ובפרט להבנת השיטמ"ק, דכל הדין דכל פינות הוא רק כשיש עבודה בידו ולא כשהולך למקום שבו יעשה את העבודה. ולכן הכא שאין היין בידו הוא רק מצוה בעלמא, ומה טעם המצוה מבואר ברש"י שהוא בגלל שכל העולין לשאר דברים פונים לימין, ולכאור' כוונתו דמה"ט אין לו לשנות ולהיות שונה מהאחרים [והשיטמ"ק חלק על נקודה זאת, שד"ז יחשב כמצוה]. וכשהראיתי את דברי הרש"י הללו לגר"ד לנדו, תיכף מיד פירש מעצמו את כוונת רש"י ככל הדברים הללו.

עוד העירוני דאפשר לבאר טעם הדבר באופן נוסף: דהיות ומצאנו ששאר העולים מקיפים בימין מעיקר הדין כיון שעבודה בידם, לכן גם הוא שאין עבודה בידו, יהיה עכ"פ מצוה בעלמא.

כשמחזירין הכהנים את פניהם לציבור לברכם וכשמחזירין פניהם מן הציבור אחר שמברכין לא יחזירו אלא על דרך ימין בכל מקום, וכן כל פינות שיהיה אדם פונה לא יהיו אלא על דרך ימין. עכ"ל. וכ"פ בטור (קכח יז) ובב"י ובשו"ע (יז). וע"ש במ"ב (סא). ומוכח דיש דין כל פינות הגם שסיים את המצוה וכעת לא הולך לעשות שום מצוה, אפ"ה יש דין כל פינות.

וראיתי בשם ספר רשימות שיעורים (סוכה מח:): שעמד ע"ז, ואביא את דבריו [עם תוספת ביאור], דמפורש בגמ' סוטה לט. שאחר ברכת כהנים, הכהנים מחזירים פניהם, [ואומרים רבש"ע וכו'], ואינן רשאים לעקור רגליהם ולילך עד שיגמור שליח צבור שים שלום. ונפסק ברמב"ם (שם ה"ד, והי"ב) [וע"ש ברבנו מנוח]. ונראה דיש קיום עמידת הכהנים בדוכן בשעה שהש"ץ מברך ברכת שים שלום. דהש"ץ ועל ידו הציבור, [והכהנים] מתפללים שהברכות תקוימנה. ולכן סידרו שים שלום אחרי ברכת כהנים, עיין במגילה (יח). ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים דכתיב ושמו את שמי על בני' ואני אברכם, ברכה דהקב"ה שלום, ומשו"ה שייך הדין דכל פינות. עכ"ד. ויש להוסיף שמבואר בזה ג"כ שהכהנים לא יכולים להישאר על הדוכן עם הפנים לציבור אלא צריכים להחזיר פניהם אל המזרח. וצ"ב הטעם. ובשו"ת צפנת פענח (ורשא סי' יב) ביאר משום שכאמור גם הם מתפללים רבש"ע וכו', ואם ישארו על מקומם נראה כמוסיף על הברכה, דגם בלחש אסור כמבואר ברמב"ם.

כשהולך לצורך מצוה ואין מצוה בעצם ההליכה על תירוץ הגמ' בזבחים (סד). שהובאה לעיל, שג' דברים לא עלו דרך ימין מפני העשן, מקשה הגמ' ורמינהו בא לו להקיף את המזבח, מאין הוא מתחיל, מקרן דרומית מזרחית, מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, ונותנין לו יין לנסך [פירש"י: משנה היא במסכת תמיד גבי כהן גדול שאינו כשאר כהנים לזכות בפייס לעבודה אחת אלא עובד וגומר בכל חפצו כדתנן במסכת יומא (דף יז) כהן גדול מקריב חלק בראש אמר עולה זו אני מקריב בזמן שהוא (מקריב) רוצה להקטיר מי

ביאור ב' ברש"י

אמנם העירני הרה"ג רבי בנימין ליהמן דכד נדייק בדברי המל"מ הנ"ל, נראה שכתב שיש איסור להקיף שלא לצורך, ושאינן דין ימין גובר על איסור זה, ולכן רק כשעבודה בידו הוי "לצורך", ושוב יש דין ימין. ולפי"ז אין ראייה למקום שאין איסור זה, שלא יהיה דין כל פינות גם בלא עבודה או מצוה בידו – אם הוא הולך לצורך מצוה.

ולפי"ז רצה הרב הנ"ל לפרש לשון רש"י 'מצוה בעלמא', שהיות שיש דין ימין למי שמחזיק עבודה, וכה"ג שאין עבודה בידו לא היה צריך להקיף, וממילא הוי שלא לצורך ואסור לו, ע"ז כתב רש"י שהיות ששאר העולים למזבח כשיש עבודה בידם מקיפין, לכן יש מצוה בעלמא להכניס את עצמו כדי שיוכל להקיף, וזה בכה"ג ע"י שיעשה עבודה כגון להפך בצינורא וכו'. [ועי' במל"מ שם בהמשך דבריו שכתב: ומדברי רש"י נראה דהך מתני' דכ"ג עולה דרך ימין מיירי בשעולה להקטיר ומיהו לא פירש רש"י הקטרה זו מה היא אם היא הפוך בצנורא וכדברי ר"ע או היא סתם הקטרה. עכ"ל]. אמנם בשיטת"ק ודאי חזי' כפי' הא'.

אכן גם אם לא תהיה ראייה מהמל"מ למקום שאין איסור להקיף, העירוני דמ"מ אין מזה קושיא על ביאור א' ברש"י, דאפשר לבאר את דברי המל"מ גם לביאור זה, דלעולם כשאין עבודה בידו אין דין ימין, וזה גם בלי האיסור שלא לצורך, וכשיש עבודה בידו יש דין ימין גם במקום שיש איסור זה, והיות שכשאין עבודה יש כאן איסור, להפקיע מזה - הרע"ב פ"י דכה"ג מהפך בצינורא והוא בן בית ולכן אין איסור, וממילא כיון שיש עבודה בידו יש דין ימין, [וכפי שיתבאר בסמוך שיטתו בהרחבה], ורש"י נקט שלא הזכיר זאת ס"ל דלעולם לא עושה עבודה כלל, ומ"מ יש מצוה בעלמא, כיון ששאר העולים עולים דרך ימין וכנ"ל. [ועי' שלמי יוסף זבחים תנינא עמ' תפכ].

דברי הרע"ב וביאורם

ובעצם דברי רש"י והבנתן, יש להעיר שהרע"ב בתמיד (ז ג) פ"י את המשנה הנ"ל

ולעיל הבאנו לשון רש"י במשנה: מקיפים את המזבח בשביל צורכי עבודה או [במקום "או" צ"ל "כגון" (מהדורת עוז והדר ע"פ כת"י ורע"ב)] למתן דמי חטאת או סידור המערכה או היפוך איברים בצינורא ויורדין במערכו של כבש שהוא שמאל לעולים במזבח בעלייתן. עכ"ל. וגם בדבריו אלו מבואר דד"ז הוא רק בעבודה ממש. וכבר הבאנו שהרש"ש עמד על דברי רש"י ולא הבינם, אבל כך מבואר ברש"י, ושם יישבנו את דבריו. וחכ"א הביא סמך לשי' רש"י מלשון הגמ' ביומא יז: על כל פינות - ה"מ ב"עבודה" אבל הכא חושבנא בעלמא. ע"כ. ולכא' בשביל חילוק זה הגמ' ל"צ לחלק שזה דוקא בעבודה, סגי למימר ה"מ כשנכנס בפועל ולא כשהתנא מונה חשבון בעלמא ומשמע קצת שהוא דין ב"עבודה".

ולפי"ז לענינו לענין לולב, הגם שהלולב בידו, אמנם לכא' אי"ז עבודה ורק מביא זאת לרוח אחרת, ומזה לכא' ראייה גדולה לטענת הגר"ד לנדו.

והצעתי הדברים קמיה הגר"ד לנדו, והשיב **שאינן ראייה כיון דהכא היא הקפה גדולה, ולכן כשאין עבודה בידו ל"צ להקיף מעיקר הדין, ואכתי אין ראייה למקומות אחרים.** ולא הבנתי דחיתו דהרי כשיש עבודה בידו למרות שהיא הקפה גדולה יש דין כל פינות, וכשאין עבודה בידו אין כל פינות, רואים שהכל תלוי בזה, ושאלתיו, **ולא קיבל דברי, וצ"ע.**

ואכן עצם חילוק זה לכא' מפורש במל"מ (פ"ו מתמידין ומוספין ה"א) שכתב בתו"ד: נמצא דלכל הפירושים (-שהביא קודם לכן) שאר כהנים אינם מקיפים דרך ימין לפי שהיא הקפה שלא לצורך. וא"ת אמאי איצטריכו התם בפ"ו דזבחים לומר מ"ט א"ר יוחנן נסכים שמא יתעשנו ועולת העוף שמא תמות תיפוק ליה משום דאין להם להקיף שלא לצורך. וי"ל דאם היה יכול להקיף והיין בידו וכן העולה של עוף פשיטא שהיה מקיף דרך ימין **כיון שברוך הלוכו מוליך היין או עולת העוף אין לך עבודה גדולה מזו** אך כיון שאינו מוליך שום דבר בידו מהטעמים שנאמרו שם א"כ אין בהקפה זו שום צורך עבודה ומש"ה אינו מקיף דרך ימין כי אם דרך שמאל. עכ"ל.

עליה לתורה דרך קצרה או דרך ימין
כתב השו"ע (קמא ז): העולה לבימה עולה
בפתח שהוא לו בדרך קצרה ממקומו וירד
מהמגדל בדרך אחר שהוא לו בדרך ארוכה עד
מקומו. ומקורו בתורה"ד. והוסיף שאם ב'
הדרכים שווים, עולה בפתח שהוא לו בדרך
ימין. ומבואר בב"י שהוא מדין כל פינות. אמנם
החת"ס (או"ח סי' קפז) הקשה על התורה"ד
מהמשנה כל העולים למזבח חוץ מהעולים לג'
דברים וכו' ומפרשת הגמ' הטעם, משמע
שבלא"ה צריך להקיף דרך ימין אף שהוא דרך
יותר ארוכה, ונדחק בכוונתו, וסיים שבב"י ל"מ
הכי. ולכאור' לזה כוונת הגר"א (שם) שכתב:
ועוד דיותר נראה ללמוד ממזבח שהיו מקיפין
בתחילה ויוצאין בקצרה. עכ"ל. והמ"ב לא
הביאם.

והנה לכאור' קושייתם מסוגין תלויה בהבנת
דברי רש"י, דלביאור ראשון של הגר"ד לנדר
וכ"נ בשיטמ"ק, דברי החת"ס והגר"א צ"ע דשם
עבודה בידו לכאור' מקיף דרך ימין, משא"כ הכא
שהולך לצורך מצוה ואין מצוה בידו, בזה
מפורש ברש"י וכו"ל שאין דין כל פינות. ושו"ר
שכה"ק בשו"ת משנת יוסף (ח"ה ל"ח). ומה
שרש"י כתב 'מצוה בעלמא', להאמור שביאור
הוא כדי שלא לשנות מכולם זה לא שייך הכא.
[ואולי למדו כפי' הב' שהבאתי שם זה גם שייך
הכא, וצ"ע]. ואולי זה ביאור התורה"ד. [אבל
לביאור שני של הרב ליהמן הנ"ל, ליכא קושיא
דשם יש איסור להקיף שלא לצורך, ונראה
שהוא משום קדושת המזבח, משא"כ הכא]. וכן
אמר לי הגר"ד לנדר מדנפשיה שהביאור
ברש"י ישליך נפ"מ לענין עליה לתורה. [אמנם
את הב"י זה לא יישב, דהמשיך וכתב דאם ב'
הדרכים שוות בארכן יעלה דרך ימין מדין כל
פינות, הא קמן שגם לפי דעתו יש דין זה אפי'
שרק הולך לצורך מצוה].

ובנוגע לדברי תוס' והפוסקים דלעיל,
דמבואר דיש כל פינות גם כשאין עבודה בידו,
להאמור שזה דוקא בסיום מצוה גמורה, ליכא
ראיה לנדר"ד.

והנפ"מ מזה גם לנדר לענין לולב, דגם שם
הולך עם הלולב לקיים מצוה ברוח מסוימת,

שהביאה הגמ' בזבחים על כה"ג, שהוא מדין
כל פינות, ונעתיקו בסמוך. ומשמע שהוא
מעיקר הדין.

אמנם העירוני שהמעיין בכל דבריו יראה
דכוונתו אחרת, וז"ל: כ"ג שהיה בראש הכבש
וכו', מקיף דרך ימין, דכל פינות וכו' ובעוד
שהוא מקיף, מהפך בצנורא וכו'. אבל שאר
הכהנים כשעושים ניסוך היין, הולכים דרך
שמאל וכו', וכ"ג שדומה לבן בית שיש לו
רשות להלך כמו שהוא חפץ מה שאין שאר
הכהנים רשאים לעשות כן, וגם יש לו רשות
להפך בצנורא בלא פייס, יש לו להקיף כדי
ללכת דרך ימין. עכ"ל. וכ"פ התפא"י שם
בקיזור. וכוונתו דאחר דכ"ג יכול להקיף משום
שמהפך בצנורא, א"כ ממילא עביד עבודה ויש
לו להקיף לימין, אבל לא שיש דין ימין גם בלא
שום עבודה. וכן משמע שפתח עם דין כל פינות
ואחר שביאר בארוכה מה הכ"ג עשה ע"ג
המזבח, סיים שוב שלכן יש לו להקיף בימין,
משמע שזה רק לפי מה שביאר קודם לכן.
אמנם בפסקי רי"ד (זבחים סד:) כתב וז"ל:
וכשעלה להקטיר האיברים מקיף שמצוה להקיף
כשאר. עכ"ל. ולא כתב מצוה בעלמא כל' רש"י,
ונראה לכאור' שהוא דין גמור, וצ"ע.

העולה מזה לענינו - נענועי לולב,
דלסוברים שגם כשהולך לצורך מצוה יש דין כל
פינות, א"כ ה"ה בנדר"ד, דמ"מ מסתובב לרוח
מסוימת כדי לנענע שם, ולפי"ז תתיישב טענת
הגר"ד לנדר על המובא ב'לוח'. [אמנם אם
האדם עומד על מקומו, דין כל פינות רק אומר
לו לסובב את הלולב שיהיה לכל רוחות לפי
ה"סדר" של דרך ימין, ולא צריך דרך ימין
ממש, ולכן גם ל"צ כמובן לסובב זאת מאחורי
ראשו]. אבל לסוברים דבזה אין דין כל פינות
אלא רק כשהולך עם עבודה בידו, בלולב לא
חשיב כן. ולענין תנופה בקרבנות, צ"ע אם
נחשב עבודה בידו. [ואולי אין קושיא מהגמ'
בסוכה שדימתם אהדדי, דרק מדמה לגבי
הנקודה של הנענוע לכל הרוחות, ולא לגבי כל
הפרטים].

אכן לכאור' מצינו דיון מפורש בפוסקים אם
יש דין כל פינות, בהולך לדבר מצוה [במקום
שהימין דרך ארוכה יותר].

נמי משום דילפי' לה ממקדש, אך ל' הרמב"ם [שהועתקו לעיל גבי נשי"כ] ל"מ כן, וצ"ע". עכ"ל. [אלא דלפי"ז גם לא יהיה שייך בהולכת ס"ת והגבהתה, ועליה לתורה, והפוסקים הזכירו זאת גם בזה, וכדלעיל ולהלן].

ולפי יסודות אלו אולי יש ליישב הקושיות הנ"ל, דאף דכולהו מחד קרא ילפי' מ"מ אינם שווין, דבמזבח עם עבודה הוא מעיקר הדין [ואולי מדאור], ולכן כאמור דוחה הקפה ע"ג המזבח שלא לצורך, אבל בכניסה להר הבית אינו מעיקר הדין אלא הנהגה טובה [וקרא אסמכתא], ולכן באבל ומנוחה לא עבדי' הכי. ובזה סבר התרוה"ד שדרך קצרה עדיפא, ובזה הסכים החת"ס כיון שאינו מעיקר הדין, ועצ"ש במשנת יוסף שם.

ענף ד':

הגבחה ס"ת

יש שהעירו מהגבחה שיש שעושים שם חצי סיבוב לימין ושוב חצי סיבוב לשמאל, ומשמע שאין בזה דין של כל פינות.

אמנם ד"ז לא קשור להערת הגר"ד לנדו דכאן שעושה מצוה בדרך סיבובו להראות לכולם את הכתב לכאור' לכו"ע היה צריך להיות כל פינות ולכן הנהגה זאת צ"ע.

ואמנם אף שכן פשוט ל' המסכת סופרים שהביא השו"ע ססי' קלד: "מראה פני כתיבת ס"ת לעם העומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחריו מראה לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו". אמנם כל האחרונים טענו שמדין כל פינות צריך לעשות סיבוב שלם ולהתחיל לימינו - הבאר שבע בסוטה והביאו המקור"ח לחו"י סי' קלד, פירוש דרך ימין הנ"ל (עמ' ב-ב), הכנה"ג, הפר"ח, והמאמר שהוסיף שיתכן שזה כוונת השו"ע. והביאם המ"ב בקיצור: "כתבו האחרונים כשמראה הס"ת לעם והוא עומד במזרח התיבה יקיף ממזרח לדרום כמ"ש בסימן קכ"ח לענין כהנים ע"ש". עכ"ל. [ומש"כ ממזרח התיבה נאמרו כמה ביאורים, וראה בחו"ב המצוין להלן, וע"ע במעשה אברהם עמ' 440 הערה 5]. וראיתי מביאים שכן נהג החזו"א [מעשה אברהם (בכרך) עמ' 445], וכן נהגו זקני

ולפי החת"ס והגר"א לכאור' יצטרך ללכת דרך ימין, ולפי התרוה"ד יצטרך ללכת דרך קצרה, ובענייננו זה גם דרך ימין. אא"כ נדחה כדחיה הנ"ל דכ"ז כשיש דין על האדם להיות שם, כגון הכא שיש דין על האדם לעלות לתורה ליד הס"ת, משא"כ הכא, וכמשנ"ת.

ראיה שיש גם בהולך לצורך מצוה

אמנם העירוני דמצונו ראיה מפורשת שיש ד"ז גם בהולך לצורך מצוה בלי עבודה או מצוה בידו. דאיתא בברייתא דמלאכת המשכן סופי"ב: ומה ת"ל "פונים" "פונים" ארבע פעמים, אלא נכנס להיכל פונה לימין, לעזרה פונה לימין, להר הבית פונה לימין, עולה לראש המזבח פונה לימין. ע"כ. ובמשנה מדות (ב ב) איתא: כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל חוץ וכו'. וברא"ש איתא להך ברייתא. [וכן הבין המג"א תרנא כא]. וההולך להר הבית אין לו עבודה או מצוה בידו. וצ"ע מזה על רש"י בזבחים - לביאור הגר"ל ופשוטו השיטמ"ק, וכן על התרוה"ד הנ"ל, וגם על החת"ס הנ"ל שכתב שם שהנכנס מחול לקודש ליכא ד"ז. ומצאתי שכה"ק על החת"ס - במעשי למלך (בית הבחירה ז ג), ועל התרוה"ד - במשנת יוסף שם. [והיה מקום לומר דשאני הכא דדריש לה מקרא, אבל לא יועיל, דגם על המזבח דריש לה, ואפ"ה רש"י בזבחים הנ"ל הצריך שתהיה בידו עבודה].

ואולי יש לבאר בהקדם כמה הקדמות: [א] הקרית ספר (פ"ז ממעה"ק) כתב דדין כל פינות הוא דאור', וצ"ע דבמדות שם שאבל ומנוחה מקיפין משמאל וע"ש בפ"י הרא"ש, ודייק מיניה הגר"ח"ק בדרך חכמה בבה"ל (פ"ז מבית הבחירה ה"ג) שדין ימין אינו אלא הנהגה טובה [ועי' ב'לחם שמים' במדות שם]. [ב] הגר"ח"ק בפירושו לברייתא הנ"ל התקשה איך למדים מזה לכ"מ הרי ד' כתובים אינם מלמדים, וביאר: "ואפשר דבאמת לא נאמר כלל זה אלא בביהמ"ק, ומה שהזכירו זה הפוסקים גבי נ"ח משום דעבדי' דומא דמנוחה, וכן בלולב דומיא דביהמ"ק, וכדאי' ביומא יז: ה"מ בעבודה, ושם נח: פליגי אי ילפי' פנים מחוץ א"ל, ומש"כ הרמב"ם פ"ד מתפילה הי"ג לענין נ"כ, היינו

והשיב: שכוונתו אחרת, לא מדין כל פינות אלא דרגילות האדם להיכנס לפתח דרך ימין, כדמצינו לענין טעם מזוזה בימין, וכדברי הגמ' מנחות לד. דרך ביאתך מן הימין, דכי עקר איניש כרעיה דימינא עקר. ושאלתי שלשון הגמ' שם "דרך ביאתך מן הימין" וכאן הב"ח נקט לשון כל פינות. והשיב דאינו קושיא, ומ"מ זאת כוונתו. והוסיף דקדוק בל' הב"ח נקט כל פינות ש'אדם' ולא נקט את לשון חז"ל כל פינות ש'אתה' פונה וכו'. משמע דקאי על רגילות בנ"א. עכ"ד. נועי' בלבוש (תרנא יא) שתלה דין כל פינות בטבע האדם לפנות לימין וכו', ועי' בט"ז (יג) מה שהעיר עליו. ולפי"ז תתיישב הנהגת הגר"א זלזיק זצ"ל ועמיה שלא לעשות סיבוב שלם.

תמצית המאמר

בנענועי לולב: [א] יש נוהגים לעמוד על המקום ומנענע, ולא להסתובב כלל, ולא להופך הפנים לצד שמנענע. [ב] יש נוהגים להסתובב לכל רוח שמנענעים, ומקפידים להביא הלולב לחזוהו ולנענע בצורה ישרה נגד הגוף. ולמנהג שני הובא בלוח ההלכות והמנהגים להקפיד להמשיך לעשות סיבוב שלם ולא לחזור לפניו ושוב לשמאלו, כיון דהטעם הוא משום שתמיד צריך לפנות לימין. והעיר הגר"ד לנדו שיש לדון, שלמנהג ראשון שהאדם לא מסתובב, למרות שגם שם הסדר הוא בגלל 'כל פינות' [כמבואר במ"ב], מ"מ אי"צ להעביר את הלולב מהצד שמאחוריו לצד שלשמאלו - דרך אחורי ראשו. והטעם, האם משום דכיון שקשה לעשות כן אינה צורת הנענועים, או משום שיש לצדד שמה שיש כאן דין כל פינות הוא רק שסדר הנענועים לכל הרוחות יהיה לפי הסדר של ימין, אבל לא צריך בדוקא לעבור דרך הרוחות של ימין. ולצד זה, גם למנהג שני שהאדם עצמו מסתובב, אי"צ לעשות סיבוב שלם, היות שגם למנהג זה לכאור' כל הדין הוא ב'לולב' לנענעו לכל הרוחות, אבל אין דין ב'אדם' שיעמוד לכל הרוחות. עכ"ד. ויסוד השאלה האם מדין כל פינות צריך לסובב את הד' המינים לד' רוחות לפי הסדר מימין לשמאל, דהיינו שהלולב יהיה קודם ברוח מזרח

הפרושים בירושלים [שם]. והתחבר ע"ז קונ' שלם בשם "להחזרת עטרה ליושנה בעשית הגבהת ס"ת כהלכתה" (הופמן), והאריך שצריך לעשות סיבוב שלם, ורצה לפרש (עמ' יב) שכוונת המ"ס והשו"ע היא רק לומר דעצם הדבר להגביה להראות לעם ולא את צורת הסיבוב, והביא כן מכמה ראשונים ומדברי הדרכ"מ (קמז ד) שהביאו מהמ"ס רק את עצם החיוב להראות לעם, ולכן לא דק כ"כ בגוף הסדר, וציין שכ"כ הראשונים על הגמ' דנקטה סדר שלא בדקדוק משום הדין דכל פניות, והאריך בזה. וכן ראה עוד בזה במעשה אברהם שם. ושו"ר בחו"ב לגר"ש גריינימן (או"ח קלד) שהתקשה בל' השו"ע לענין הגבהה מצד כל פינות, וביאר בכמה אנפי והם בקיצור: א' שבזמנם היו מראים הכתב כלפי העם וכמנהג הספרדים נמצא מתחיל לימינו, ב' מחשיב את הימין בזה שמראה לעם שנמצאים בימינו, ג' שרק מזיז את הספר ולא את גופו, ע"ש עוד, ומ"מ יישוביו שייכים רק בהגבהה ומכל דבריו עולה שבמקו"א כה"ג מדין כל פינות צריך לסובב סיבוב שלם. ולמעשה גם בהגבהה הסיק לעשות סיבוב שלם, וכן תיקן בבית מדרשו לעשות סיבוב שלם [מעשה אברהם שם, וע"ש בחו"ב, ושם הערה 16 מה שהוסיף הגר"ש בהנהגתו כדי לקיים ל' המ"ס].

ענף ה:

כל פינות לימין - בדבר הרשות

לעיל התבאר שלא מצינו דין ימין אלא בדבר מצוה או בסיומה. אמנם ידידי הרה"ג רבי בנימין ליהמן טען לי דמפורש בב"ח (תרעא יא) שאפי' לדבר הרשות ולא לדבר מצוה צריך ללכת לימין. והוא בדבריו על דברי הטור שצריך להניח נ"ח בימין כשאין מזוזה בפתח, וביאר הב"ח וז"ל: ועוד אפשר דכיון דצריך להדליק בפתח הפרסומי ניסא במקום שנכנסין ויוצאין וכל פינות שאדם פונה אינן אלא לימין, הלכך צריך להדליק בימין ששם הכל פונין ונזכר לנס מיד כשרואה הנרות דולקות. עכ"ל. (והובא בקיצור במ"ב סקל"ד), הרי לן שאפי' לדבר הרשות אדם צריך לפנות לצד ימין.

והראיתי את דבריו בפנים לגר"ד לנדו -

שנמצא בידו יהיה שם. שאז אין ד"ז. ה
 כשהאדם סיים לעשות מצוה אם חוזר למקומו דרך ימין או לא, נחלקו הראשונים. ולענין נשיאת כפים מצינו שצריך לחזור דרך ימין, ולכאור' משמע כשיטות שיש ד"ז גם בסיום המצוה, ויש לדחות הראיה וכמובא בפנים. וכן **כשהולך לדבר הרשות: לפי השי' הנ"ל** שלא נאמר ד"ז בכל האופנים, כ"ש בזה, מה שיש לדון לפי השי' שנאמר בכל האופנים הנ"ל, ומ"מ ברשות לא מצינו ד"ז. והובא מהב"ח לגבי נ"ח דמשמע שיש ד"ז, ומה שדחה הגר"ד לנדר.

הפרטים שהתבררו: א] ללכת לעליה לתורה לבימה: בשו"ע ומ"ב מבואר שבב' דרכים שוות ילך לימין, וכשהימין יותר ארוכה ילך בקצרה. ולדעת הגר"א והחת"ס לעולם ילך בימין. והתבאר דלכאור' תלוי במחלוקת הנ"ל בכללים אות ג. ב] לענין הגבהת ס"ת: צריך לעשות סיבוב שלם דרך ימין, כמש"כ האחרונים וכן נהג החזו"א והפרושים בירושלים, וליישוב לשון השו"ע הובאו כמה דרכים.

העולה לענין נענוע הלולב: לכאור' אינו עושה מצוה בדרך סיבוב, ורק היכי תמצי להגיע לרוח מסוימת עם הלולב, וא"כ לכאור' תלוי במחלוקת בכללים אות ג' ובפרטים אות א'. אמנם לפי חילוק הגר"ד לנדר בכללים אות ב' דאם אין דין על האדם להיות במקום מסוים אין ד"ז, ולפי דבריו בלולב שאכן אין דין כזה, ורק את הלולב צריך לנענע שם, עולה דלכו"ע אין ד"ז. ולפי"ז מבוארת הנהגת אלו שלא מסתובבים סיבוב שלם. אמנם בספר הקדום פירוש דרך הימין מבואר שיש ענין שהאדם יהיה בכל רוח שמנענע, ושולכן יש לעשות סיבוב שלם דרך ימין. וכן לפי השי' בכללים אות ה' שגם בסיום מצוה יש ד"ז, לכאור' הכא לא גרע מסיום המצוה אחר שנענע בצד דרום לימינו, אא"כ נאמר דרך בסיום מצוה שיש עליו 'דין' להיות שם, וצ"ע. ולפי"ז מבוארת הנהגת אלו שמסתובבים סיבוב שלם.

אח"כ דרום אח"כ מערב וכו', אבל אין דין על האדם באיזה דרך הוא יגיע לרוחות אלו, ויעשה כפי שנזכר לו, אם ע"י סיבוב שלם אם ע"י חצי סיבוב ועוד חצי סיבוב. או שהיות שבא לקיים המצוה בכל הרוחות והוא מסובב את גופו לכל צד, לכן הדרך לסובב את גופו הוא מימין לשמאל, בסיבוב שלם.

ולברר זאת נתחיל עם משמעות ל' הפוסקים על מנהג שני, ואח"כ עם בירור הנידון בגדר כל פינות ביסוד השאלה הנ"ל.

אם למנהג שני מסתובבים: במאמ"ר המובא בכה"ח נראה שעושין סיבוב שלם, והמאמ"ר סייע לדבריו מספר קדמון בשם "פירוש דרך ימין". ונהובא לשונו, והתברר שמ"מ מיסוד הדבר של גדר כל פינות, אין ממנו קושיא על יסוד הגר"ד לנדר, ואדרבה יש סיעתא מבריון. וכן מנהג הספרדים וכן נהג הגר"ש דבליצקי. אמנם הגר"א זלזניק נהג בעצמו, וכן הורה שלא לסובב סיבוב שלם אלא אחר שמנענע לצד מערב יסתובב דרך דרום-ימין עד שמגיע לצד צפון ושם ינענע. וכן נשמע על עוד מדקדקים שנהגו כן.

בגדר כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין: נתחיל עם סיכום הכללים, ואח"כ בירור הפרטים ואח"כ העולה לענין נענוע הלולב. הכללים: א] דין זה נאמר כשאדם הולך עם עבודת ביהמ"ק בידו או כשעובד תוך כדי הילוכו. מזה למדו הפוסקים גם כשעושה את המצוה בדרך הילוכו. ב] כשאדם עומד על עמדו ועושה עבודה או מצוה נחלקו תנאים לפי ביאור א' בגמ', ולהלכה נקטו הפוסקים שיש ד"ז. ג] כשהולך למקום שבו יעשה את העבודה או המצוה, אבל בהילוך עצמו אין מצוה, נחלקו הפוסקים, ולכאור' תלוי הדבר בפשט דברי רש"י בזבחים, וראיה לכאור' מברייטא דמלאכת המשכן וממשנה במדות שיש ד"ז, והצעה ליישב הדברים. ד] גם לשיטות שיש ד"ז, חילק הגר"ד לנדר: (א) בין אם יש דין על האדם להיות במקום שאליו הולך, שבוה נאמר ד"ז. (ב) לבין אם אין דין שהאדם יהיה שם, וכל מציאות האדם היא רק היכי תמצי שמה